

Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences (KNAW) KONINKLIJKE NEDERLANDSE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN

Nieuw in Nederland. Feesten en rituelen in verandering

Stengs, I.L.

2012

document version

Early version, also known as pre-print

[Link to publication in KNAW Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Stengs, I. L. (editor) (2012). *Nieuw in Nederland. Feesten en rituelen in verandering*. Amsterdam University Press.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the KNAW public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the KNAW public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

pure@knaw.nl

Het Kwakoe Zomer Festival

Een feest van eenheid in verscheidenheid

HANNE REUS

Zes lange weekenden achtereen is het Bijlmerpark gehuld in bonte kleuren en gevuld met muziek en duizenden mensen. In deze tijd is dit publieke park in Amsterdam-Zuidoost, een stadsdeel beter bekend als ‘de Bijlmer’, het terrein van het Kwakoe Zomer Festival. Witte tenten, kleurige vlaggen, kruidige etensgeuren en barbecuerook, maar vooral veel festivalgangers transformeren deze dagen het park tot een uitbundig festivalterrein (zie kleurkatern, p. xv). Het is kijken en bekeken worden. Terwijl ik tussen de kraampjes doorloop, kijk ik mijn ogen uit en realiseer me dat ik wat sober afsteek bij de vele vrouwen in sexy outfits met felle kleuren en mannen met flonkerende sieraden. Salsa en *kaseko*-muziek mengen zich met het geroezemoes van de massa.¹ Boven het geroezemoes uit klinkt af en toe een hoge stem die uithaalt om in een smakelijke lach te veranderen. Voor mijn neus vallen twee mannen elkaar in de armen. De Djogo, de Nederlandse variant van Parbo², het ‘Heinekenbier’ van Suriname, spat op uit hun glazen. Onder luid gejuich scoort verderop een speler van Africa United een doelpunt tegen La Spang.³

Het Kwakoe Zomer Festival is een jaarlijks buitenevenement dat ieder jaar populairder wordt. Begonnen in 1975 als een eenvoudig voetbaltoernooi voor Surinaamse jongeren is het festival inmiddels uitgegroeid tot een van de grootste festivals van Nederland. In totaal trok het Kwakoe Zomer Festival ten tijde van mijn onderzoek ongeveer één miljoen bezoekers,⁴ die, zoals de organisatie het uitdrukt, vooral afkomstig zijn ‘uit minderheidsgroepen met een sterk Surinaams, Antilliaans en Afrikaans accent’. Al wordt de laatste jaren de groep bezoekers ‘uit andere culturen en Nederlanders’ groter. Voor de organisatie is het Kwakoe Zomer Festival dan ook een ‘multiculturele manifestatie.’⁵ Echter, tijdens mijn onderzoek heb ik het Kwakoe Zomer Festival vooral ervaren als een door en door Surinaams festival.⁶ Om te beginnen oogt en klinkt het festival Surinaams: Surinaamse gerechten, kleding, muziek en folklorechtige activiteiten domineren vorm en inhoud van het festival. Veruit de meeste bezoekers zijn van Surinaamse afkomst. Niet alleen Surinamers uit Amsterdam-Zuidoost, of elders uit Nederland, maar ook Surinamers uit andere Europese landen, de Verenigde Staten en uit Suriname zelf komen speciaal voor het Kwakoe Zomer Festival naar Amsterdam. Het festival is niet zomaar een ontmoetingsplaats of ontmoetingsmoment: de reüniefunctie geeft het festival een speciale plaats in de – transnationale – Surinaamse wereld.

Dit roept de vraag op waarom de festivalorganisatie Kwakoe niet in de eerste plaats als een Surinaams festival presenteert. Wat voegt het begrip ‘multicultureel’ precies aan het festival toe? In dit artikel zal ik twee aspecten van het Kwakoe Zomer Festival belichten: de betekenis van ‘Surinaamsheid’ binnen het Kwakoe Zomer Festival, en het Kwakoe Zomer Festival als ‘multicultureel festival’.

Het Kwakoe Zomer Festival is meer dan alleen een ontspannen vrijetijdsbesteding voor organisatoren en bezoekers. Het is ook een concrete uitdrukking van de onophoudelijke wisselwerking tussen Nederlandse cultuurpolitieke opvattingen ten aanzien van migranten en de betrokken migranten (groepen) zelf. Abner Cohen (1993) heeft met zijn studie van het Notting Hill London Carnival (West-Indisch straatcarnaval in Londen) laten zien hoe cultuur en politiek op een onlosmakelijke en dynamische manier met elkaar verweven zijn. Geïnspireerd door deze manier van kijken zal in deze bijdrage de relatie tussen de ontwikkelingsgang van het Kwakoe Zomer Festival en contemporaine politieke processen centraal staan. Het eerste deel behandelt de cultuurpolitieke context en de ontwikkeling van het begrip multicultureel in relatie tot het Kwakoe Zomer Festival. Het tweede deel gaat in op de betekenis van Surinaamsheid in de context van het festival. Het moge duidelijk zijn dat Surinaamsheid hier niet wordt opgevat als de vanzelfsprekende resultante van de aanwezigheid van ‘veel mensen van Surinaamse afkomst’, maar als een collectieve constructie die in en door het festival vorm, inhoud en betekenis krijgt en beleefd wordt. Ook hier zijn politieke processen aan verbonden. Zo vertoont de Surinaamse politiek zoals Edward Dew die analyseert duidelijke overeenkomsten met het denken en handelen van de organisatie van het Kwakoe Zomer Festival. Deze casus van het Kwakoe festival bevestigt uiteindelijk Gerd Baumanns pleidooi voor een situationele benadering van etnische identiteit, een onderwerp waarop ik in de conclusie terug zal komen.

Ik begin deze bijdrage⁷ met een beknopte schets van de ontwikkeling van het evenement. Hoe het zich van een klein, informeel ‘Surinaams’ voetbaltoernooi ontpopt tot een multicultureel evenement van internationale allure. Het beginpunt van deze geschiedenis wordt meestal gelegd in 1975, het jaar dat het Kwakoe Zomer Festival aanwijst als zijn geboortjaar, en tevens het jaar waarin Suriname onafhankelijk werd van Nederland.

Van lokaal toernooi tot nationaal symbool: geschiedenis van een festival

1975. De onafhankelijkheid van Suriname die dat jaar voltrokken werd, had een enorme migratiestroom op gang gebracht. In minder dan één jaar tijd, tussen de aankondiging van de Surinaamse onafhankelijkheid in 1974 en de daadwerkelijke onafhankelijkheidsdeclaratie op 25 november 1975, kwamen meer dan vijftigduizend Surinamers naar Nederland. Deze migratiestroom werd indertijd vaak ironisch de ‘Bijlmerexpress’ genoemd: de meeste Surinamers gingen vanaf Schiphol direct door naar de Bijlmer, een reusachtige nieuwbouwwijk (18.000 woningen)

in de Bijlmermeerpolder aan de rand van Amsterdam.⁸ De grote leegstand aldaar – de oorspronkelijk beoogde bewoners voor deze wijk, Nederlandse middenklassegezin, bleken zich liever elders te vestigen – en het feit dat veel familieleden en bekenden die Suriname reeds voor de onafhankelijkheid hadden verlaten er al een woning hadden gevonden, maakten de Bijlmer voor de nieuwkomers dé aangewezen plek om zich te vestigen. Dit gold met name voor creools-Surinamers, die de dominante culturele groep vormden onder Surinamers in Amsterdam en daarmee ook overheersen in de geschiedenis van het Kwakoe Zomer Festival.⁹

Culturele centra, veelal door de overheid gesubsidieerde particuliere initiatieven, speelden in deze tijd een belangrijke rol in de opvang en begeleiding van immigranten, iets waar de overheid in de jaren zeventig nog geen beleid voor had ontwikkeld (zie Verhagen 1987: 69; Reubsat en Geerts 1982). Een van deze culturele centra was het Kwakoe Jongeren Centrum in de Bijlmer. Het KJC was een voortzetting van het Caraïbisch Centrum, een cultureel centrum dat was opgezet door Surinamers die al in de jaren vijftig en zestig naar Nederland waren gekomen. Begin jaren zeventig had de overheid de subsidie voor het Caraïbisch Centrum gestaakt en was het failliet gegaan. Een nieuwe generatie Surinaamse jongens richtte vervolgens hun eigen jongeren centrum op en noemde het Kwakoe.

Met name voor de creools-Surinaamse bevolking staat de naam Kwakoe symbool voor vrijheid van het volk en in het verlengde daarvan protest: Kwakoe is de naam van een standbeeld in Suriname dat honderd jaar na afschaffing van de slavernij werd onthuld. Het standbeeld vertoont een slaaf met verbroken ketens. Het beeld op de hoek van de Sophie Redmondstraat in Paramaribo verwierf veel populariteit en velen zien Kwakoe als dé symbolische representant van het bevrijde volk. Tijdens de slavernij hebben ook verschillende ‘Quac (k)oe’s’ leidinggegeven aan groepen gevluchte slaven in het binnenland (Dragtenstein 2002). Het beeld Kwakoe kan echter niet specifiek aan een van deze historische opstandelingen gekoppeld worden.¹⁰

Anders dan vaak wordt gedacht, koos het jongeren centrum de naam Kwakoe echter niet om zich af te zetten tegen de welvarende Nederlandse samenleving – de voormalige bezetter of slavenhandelaar – of om de emancipatie van Surinamers te bevorderen. De naam kwam voort uit de moeizame verhouding tussen de betrokken jongeren en een iets oudere generatie Surinaamse mannen in het Caraïbisch Centrum. Guno Bakboord, oud-medewerker van het Kwakoe Jongeren Centrum:

Later hebben nog wat oude intellectuelen gezegd: ‘Ja dat [de naam “Kwakoe”] heeft ook te maken met vrij zijn van discriminatie, racisme, vrijheid voor de slaven.’ Die zwaardere items zijn er later aan toegevoegd. Wij zeiden, ons jongeren idee was, we willen niet meer dat opa alles voor ons regelt, we willen ’t zelf regelen, en dat vonden we in Kwakoe.¹¹

Met het nieuwe centrum wilden de jonge Surinamers zich afzetten tegen de mannen die al vóór 1970 in Nederland waren gekomen en het Caraïbisch Centrum

hadden opgezet. Het grote verschil tussen deze twee migratiegeneraties zijn de sociale kenmerken. De jongens die rond de onafhankelijkheid naar Nederland kwamen, waren over het algemeen laagopgeleid en kwamen hier om een onzekere toekomst in het zelfstandige Suriname te ontvluchten (Van Niekerk 2000). De oudere generatie van vóór de onafhankelijkheid was over het algemeen naar Nederland gekomen om te studeren. Deze mannen, gemiddeld een jaar of tien ouder en gemiddeld hogeropgeleid, hadden binnen de Surinaamse gemeenschap in de Bijlmer een machtspositie opgebouwd op basis van 'welzijn'. Zij hadden de culturele centra opgericht en vormden op welzijnsgebied de gesprekspartners van de plaatselijke overheid.

Dit generatieconflict heeft betekenis gekregen met de wisseling van de wacht bij het Caraïbisch Centrum naar het Kwakoe Jongeren Centrum (KJC). Over het faillissement van het toenmalige Caraïbisch Centrum wordt door betrokkenen namelijk ook wel gesproken in termen van een 'coup'. Jonge mannen binnen het centrum zouden het de oudere leidinggeevenden met opzet zo moeilijk hebben gemaakt dat het centrum niet meer kon functioneren.¹²

Financieel wanbeheer speelde echter ook een rol. Het was een van de argumenten van de overheid om de stekker uit de subsidiemachine te trekken. Een probleem waar door de jaren heen elke organisatie van het festival tot nu toe mee heeft gekampt. Je zou kunnen spreken van een patroon in de machtswisselingen binnen deze door creoolse Surinamers gedomineerde organisatie. Zowel het KJC als het latere Kwakoe Events en de latere organisatie ZaZo (Stichting Zomerfestival Amsterdam-Zuidoost, die in 2008 de leiding over het feest had), kampten en kampen nog steeds ieder jaar met een liquiditeitsprobleem. Ook de organisatie Stichting Kwakoe Zomerfestival die in 2009 en 2010 leiding gaf, kreeg boze vrijwilligers op haar dak omdat de vrijwilligersbijdrage niet was uitgekeerd. Het jaar erop weigerden leveranciers hun medewerking omdat ze niet (op tijd) betaald waren.

De geldproblemen van elke organisatie die tot nog toe leiding gaf aan het festival, gingen ieder jaar gepaard met wantrouwen tussen de bestuurders onderling. Een wisseling van de wacht is dan ook nooit vrijwillig geweest. Een opvolgende organisatie bestaat altijd deels uit oude bestuurders, die met voorgaande medebestuurders van mening verschilden. Waarover dan ook. Door middel van slim ondernemen, of een interventie van de lokale politiek,¹³ werd de oude organisatie uit het zadel gewipt en nam een nieuwe plaats. Maar ook deelnemers en vrijwilligers klagen regelmatig dat ze geen vertrouwen hebben in een van de organisaties, die op hun beurt de boekhouding dan ook zelden openbaar hebben gemaakt.

Terug naar 1975 en het KJC. Een deel van de activiteiten van het Caraïbisch Centrum werd door de nieuwe organisatie, het Kwakoe Jongeren Centrum voortgezet. Zo ook het zomervoetbaltoernooi voor jongens die geen geld hadden om op vakantie te gaan. Deze voetbalwedstrijden vonden plaats op de ongebruikte sportvelden van SV Bijlmer, die voor de duur van het toernooi werden 'gekraakt', aldus oud-medewerkers. Dit werd door de gemeente gedoogd. De eerste elementen van het latere Kwakoefestival waren hier al zichtbaar: tijdens de wedstrijden

werd er vanuit de achterbak van auto's *biri* (bier), *soft* (frisdrank) en *moksi meti* (gemengd vlees naar Chinese receptuur) verkocht. Het voetbaltoernooi trok eind jaren zeventig al meer dan 6500 bezoekers, waarschijnlijk grotendeels vrienden en familieleden van de voetballers.¹⁴

Dit is beter te begrijpen als we bedenken dat een voetbaltoernooi in Suriname al meer sociale activiteit aantrok dan sportieve en daarmee een bekende ontmoetingsplek was (zie bijvoorbeeld Tan 2000; zie voor sociologie van voetbal in Zuid-Amerika/Brazilië Roberto Da Matta 1982). In Suriname worden de jaarlijkse voetbalcompetities in buurten en dorpen beschouwd als het hoogtepunt van het jaar. Volgens de huidige medewerkers van Kwakoe zet het festival deze volkse 'traditie' in Nederland voort in de vorm van het Kwakoevoetbaltoernooi. Door de omvang van de Surinaamse gemeenschap in de Bijlmermeer en door de actieve inzet van zowel buurtcentra als een aantal families uit de buurt was het toernooi inderdaad vanaf het begin af aan een evenement breed gedragen door de lokale gemeenschap. Vaders coachten teams en runden tegelijkertijd een stand met eten en drinken, waar weer muziekgroepen optraden waarin hun zoons of vrienden meespeelden. Op deze manier ontstonden rond een aantal deelnemende families netwerken van voetballers die groot genoeg waren om een eigen voetbalploeg mee samen te stellen. De familie Holwijn en de familie Esajas zijn hier voorbeelden van.

Vader Holwijn, bij Kwakoe beter bekend als 'Pa Bollie' leidde het voetbalteam SJOB.¹⁵ Hierin speelden Bollies zoons en hun vrienden. SJOB bestond vooral uit jongens uit Grunder, de flat waar de familie Holwijn woonde. Naast het coachen van de teams verkocht Pa Bollie drank tijdens het toernooi en zijn vrouw verkocht Surinaamse lekkernijen.¹⁶ De klandizie van de Bollies bestond weer uit aanhangers van 'hun' voetbalteams. Pa Bollie zegt hierover: 'Ik had drie zonen die voetbalden. En die zonen hadden vrienden en die kwamen bij mij. We hadden een goed elftal, dat altijd won. Dan heb je veel aanhangers, weet je wel!¹⁷ Emile Esajas was trainer bij de voetbalclub sv Bijlmer: onder zijn hoede ontwikkelden zijn zoon, Paul Esajas, en zijn neef, Steven van Dorpel, zich tot profvoetballers. Voor het Kwakoetoernooi coachte Esaja de 'Esaboys', een gelegenheidsteam van Surinaamse jongens.

Binnen dergelijke actieve families wordt de betrokkenheid bij Kwakoe vaak van vader op zoon doorgegeven. Zo is de zoon van Pa Bollie nu actief binnen de organisatie van het Kwakoe Zomer Festival. Marcel La Rose, oud-directeur van het Kwakoetoernooi en sinds 2010 namens de PvdA stadsdeelvoorzitter in Amsterdam-Zuidoost, spreekt over deze families als de 'aristocratie' van de Surinaamse Bijlmergemeenschap: het zijn deze sociaal actieve families die de Surinaamse tradities voortzetten. La Rose denkt hierbij met name aan rituelen rondom de dood, zoals het afleggen van overledenen (het ritueel lijken wassen), en kennis over winti: 'Dit zijn de mensen die de rituelen kennen en daarmee zijn zij het die de tradities in ere helpen houden. Daarom zijn ze gezaghebbende mensen in de creoolse samenleving en vormen die families de bindende kracht (...) in die samenleving.'¹⁸

Wat uit deze voorbeelden en uitspraken naar voren komt is dat Surinaamsheid binnen het Kwakoefestival dus juist heel belangrijk wordt gevonden. In hoeverre deze aristocratie werkelijk specialistische kennis heeft over rituele tradities en in hoeverre het dorpsvoetbal in Suriname werkelijk in de Bijlmer een nieuwe plek heeft gevonden, doet er hier niet toe; het gaat mij om de voorstellingen die op dit gebied leven. Iets dat nog sterker blijkt, wanneer de verbeelding van het festival door de bezoekers wordt vertaald als een stukje Suriname in Nederland.

Een 'stukje Suriname in Nederland'

De Surinaamse gemeenschap telt wereldwijd ongeveer een miljoen mensen waarvan meer dan de helft in Suriname woont en zo'n driehonderdduizend in Nederland.¹⁹ Door de relatief kleine omvang van deze gemeenschap zijn de formele en informele lijnen kort, waardoor veel mensen elkaar kennen. De beperkte omvang van de gemeenschap bevordert tevens de sociale controle, iets wat door Surinamers ook vaak wordt genoemd als hét kenmerk van het leven in Suriname.

Door die kleine omvang van de gemeenschap komen Surinamers op het Kwakoefestival dan ook regelmatig oude bekenden tegen. Een tijdens mijn onderzoek veel genoemde reden om het festival te bezoeken. Bezoekers noemen Kwakoe dan ook vaak liefkozend 'een stukje Suriname in Nederland'. De zoete herinneringen aan het land van herkomst wordt hier nieuw leven ingeblazen.

Veel Surinaamse Nederlanders gaan minimaal één keer per jaar op vakantie naar Suriname. Sommigen hebben daar een eigen huis. Het contact tussen de Surinaamse gemeenschap in Nederland en Suriname is hecht. Velen spelen dan ook met de gedachte ooit terug te keren naar Suriname. Maar in werkelijkheid komt het er vaak niet van. Teruggaan is niet makkelijk want 'pensioneren' in Suriname kan alleen als er in Nederland flink gespaard is.²⁰ Op het Kwakoefestival worden die latente verlangens naar Suriname opgeroepen door de overvloed aan Surinaamse symbolen, een weerspiegeling van nostalgie en verbeelding.

Als een 'stukje Suriname in Nederland' roept het Kwakoe Zomer Festival bij de bezoekers het gevoel op deel uit te maken van een grotere Surinaamse gemeenschap. Dit is echter een *verbeelde* Surinaamse gemeenschap (vgl. Anderson 1983) waarin Surinamers uit de hele wereld met elkaar verenigd zijn: een verbeelde gemeenschap die één keer per jaar manifest wordt op het Kwakoefestival. Naar Kwakoe komen namelijk behalve Nederlandse Surinamers ook Surinamers uit de Verenigde Staten, België, Duitsland, Brazilië en uit Suriname zelf. Zij komen naar Kwakoe om oude bekenden te ontmoeten en om hier, in Nederland, het 'typisch Surinaamse gevoel' te ervaren. Dat deze nostalgische verbinding met het Suriname van voor de onafhankelijkheid niet alleen onder de creoolse Surinamers heerst op Kwakoe, maar onder de verschillende culturele groepen wordt gedeeld, blijkt uit de reacties van bezoekers. Een opmerking in *De Weekkrant Suriname* van oud-ambassadeur Evert Azimullah, die van Hindoestaans-Surinaamse afkomst is,

laat zien hoe belangrijk de reüniefunctie van het festival is, juist ook voor Surinamers woonachtig in Suriname:

De oud-ambassadeur van Suriname de heer Azimulla (sic!) was natuurlijk ook uitgenodigd voor de opening van het Festival. Hij vindt 'Kwakoe' niet alleen een unieke ontmoetingsplaats voor Surinamers. Maar ook voor de autochtone Nederlanders en andere Minderheden [sic!]. 'Maar bovenal een ontmoeting met Surinamers uit Suriname, die zoals u weet massaal juist in deze maanden per vliegtuig naar Nederland komen om op het Kwakoe-festival de oude "kon-fijari (kermis, feest) sfeer" die wij in Suriname niet meer hebben, te kunnen opsnuiven en de contacten weer te verlevendigen.' (10 juli 2002)

De *konfijari*-sfeer waar de ambassadeur over spreekt, is een feestsfeer die geassocieerd wordt met het Suriname van voor 1975, van voor de grote exodus uit Suriname naar andere werelddelen. Dit geeft het festival een paradoxale dimensie: Surinamers uit Suriname komen naar Nederland om daar een 'typisch Surinaamse' sensatie te ondergaan. Het Kwakoe Zomer Festival houdt daarmee banden binnen de transnationale gemeenschap van Surinamers in stand. Dat het festival belangrijk is voor Surinamers, mag duidelijk zijn. Dat Surinaamsheid binnen het festival zo belangrijk is, is niet alleen de resultante van de aanwezigheid van een groot aantal Surinamers. Het is ook een voortvloeisel van een bewuste politiek van de festivalorganisatie. Sinds de jaren negentig heeft de festivalorganisatie namelijk een steeds actievere vorm van maatschappelijk engagement ontwikkeld om zo een maatschappelijke positie te verwerven.

Hoe het festival deze positie verwierf, heeft deels wederom met voetbal te maken, de sport die groepen lijnrecht tegenover elkaar doet staan, maar ze ook met elkaar verbindt. Nu wil ik eerst laten zien hoe dit voetbaltoernooi steeds populairder werd, hoe het steeds meer gedwongen werd zich te verhouden tot zijn omgeving, en hoe in de loop van dit proces steeds meer partijen bij de gang van zaken op en om het toernooi betrokken raakten.

Groeipijnen van Kwakoe: strijd om de reputatie van Surinamers

Het publieke karakter van festivals en het feit dat ze voor iedereen toegankelijk zijn, maakt dat ze ook een maatschappelijke betekenis hebben. Met als gevolg: hoe groter het festival, hoe groter de verschillende belangen van de betrokken partijen. Als het belang van een festival toeneemt, komt er ook een proces op gang waarbij personen en partijen die voorheen niet zoveel met het festival te maken hadden, zich graag met het festival verbinden. Dit alles maakt zo'n festival zichtbaarder in de samenleving (vgl. Guss 2000).

Het Kwakoeffestival maakte een enorme groei door, naar een geschat aantal bezoekers van 150.000 in 1986.²¹ Dit publiek was nog steeds vooral Surinaams, met een creoolse boventoon: het Surinaamse Bijlmervoetbaltoernooi was nu niet

alleen een ontmoetingsplek voor de buurt geworden, maar ook voor – met name creoolse – Surinamers uit heel Amsterdam en ver daarbuiten. Deze ontwikkeling is echter niet zonder strijd verlopen.

In 1983 moest het Kwakoetoernooi de sportvelden van SV Bijlmer verlaten, omdat daar het winkelcentrum De Amsterdamse Poort gebouwd zou gaan worden. De gemeente gaf het toernooi een vergunning voor het Bijlmerpark. Het Bijlmerpark, aangelegd in de jaren zeventig, ligt in het hart van de Bijlmer, tussen wat later het winkelcentrum De Amsterdamse Poort is geworden en de hoogbouwflats Kikkestein, Kruitberg, Gooioord, Hoogoord en Hofgeest.

Aan bewoners van de omliggende flats ging deze verplaatsing niet onopgemerkt voorbij: het eerste ‘Bijlmerparkjaar’ bezorgde hen overlast. De lokale krant *De Nieuwe Bijlmer* meldt 21 juli van datzelfde jaar: ‘Bewoners in de buurt van het Bijlmerpark zijn boos over de rotzooi daar na afloop van het Kwakoe toernooi. (...) “De telefoon stond hier niet stil” aldus de Gemeentelijke groenvoorzieningen. Volgens een medewerker loopt het toernooi het gevaar dat de vergunning wordt ingetrokken.’ Op 11 juli 1984 werd namens de bewoners van de flat Gooioord een petitie ingediend bij de politie. In de begeleidende brief schreven de bewoners:

Reeds enige weken worden wij in de weekeinden onaangenaam verrast met een overdaad aan openluchtmuziek. Deze wordt meestal geproduceerd door het Surinaamse deel van de etnische minderheden in de Bijlmermeer (...). De Bijlmermeer heeft reeds een reputatie, die niet erg best is. Op deze wijze neemt de tolerantie steeds verder af, met alle gevolgen van dien (archief Politie Amsterdam-Zuidoost).

Volgens de schrijvers van de brief waren de Surinamers verantwoordelijk voor de slechte reputatie van de Bijlmer en bekrachtigde het Kwakoevoetbaltoernooi dit beeld. Het hoge aantal werkelozen, lokale straatcultuur en toenemende criminaliteit vormden de ingrediënten van deze ‘reputatie’. De algemene sociaal-economische teruggang in het begin van de jaren tachtig was volgens velen duidelijk in de Bijlmer terug te zien. Door een combinatie van het onvoorzien wegblijven van witte middenklassers, vele kraakacties, criminaliteit en de economische crisis, raakte de Bijlmer gestigmatiseerd als ‘het getto van Amsterdam’. Flats, zoals Glijphoeve en Ganzenhoef,²² waar het volgens sommige Bijlmerbewoners ‘gewoon gezellig was’, bestempelde de gemeente tot bastions van criminaliteit. In de media werd de Bijlmer met haar flats neergezet als een criminele, zwarte wijk (zie Verhagen 1987: 52-58).

Naast de lokale, negatieve aandacht voor het festival trok een specifieke groep bezoekers van Kwakoe ook nationaal de aandacht: ook bekende Surinamers begonnen het Kwakoevoetbaltoernooi namelijk te bezoeken. Deze ontwikkeling gaf de publieke opinievorming over het festival nog een extra duw, niet per se in de goede richting. Gezien de politieke ontwikkelingen in Suriname waren dergelijke bezoeken van Surinaamse politici of diplomaten niet neutraal of onomstreden.²³ Als gevolg van de militaire coup van 25 februari 1980 in Suriname, het daarop

aansluitende bewind van Desi Bouterse, met als dramatisch dieptepunt de decembermoorden van 8 december 1982, waren de diplomatieke betrekkingen tussen Nederland en Suriname drastisch verslechterd. Over het bezoek van ambassadeur Herrenberg aan het toernooi van 1983 kopt *De Nieuwe Bijlmer* op 11 augustus van dat jaar: ‘Kwakoe finale overschaduwd door bezoek van Herrenberg’. Volgens de krant maakte Herrenberg in zijn toespraak bij de uitreiking van de voetbalbepers propaganda voor het regime in Suriname. Ook *De Telegraaf* verweet de Kwakoe-organisatie pro-Bouterse te zijn.²⁴ Door de onrust rondom het festival aarzelde de gemeente een jaar lang over het verstrekken van een nieuwe vergunning, maar onder de voorwaarde dat de duur van het toernooi werd teruggebracht van acht weekenden naar zes werd ook voor 1985 uiteindelijk toch weer een vergunning verstrekt.

Kentering in de reputatie van Surinamers en de gevolgen voor het Kwakoe-evenement

Op 7 juni 1989 stortte een vliegtuig van de SLM (Surinaamse Luchtvaart Maatschappij) neer in Suriname, vlak bij de luchthaven van Paramaribo. Onder de slachtoffers bevond zich het Kleurrijk Elftal, een gelegenheidsteam dat bestond uit Surinamers die in Nederland professioneel voetbalden. Dit dramatische ongeluk bracht een omslag teweeg in de beeldvorming van de Surinaamse gemeenschap in Nederland en daarmee ook van het Kwakoevoetbaltoernooi.²⁵ Deelnemers van het festival waren namelijk direct betrokken bij het ongeluk. Een van de slachtoffers was Steven van Dorpel, de neef van Emile Esajas, op dat moment ook veelbelovend speler in de Nederlandse eredivisie. Esajas was een van de standhouders op het Kwakoetoernooi. Daarnaast zaten de muzikanten van De Draverboys, een Kawinaband die elk jaar op het Kwakoetoernooi speelde, in het vliegtuig. Allen overleefden de ramp niet. Het café De Draver in Amsterdam-Oost, waar de band zijn naam aan ontleende, was een ontmoetingsplaats van het Kleurrijk Elftal. De eigenaar van dit café was ook actief betrokken bij het Kwakoevoetbaltoernooi.

Het Kwakoe Jongeren Centrum nam het initiatief tot een Nederlandse herdenking van de slachtoffers. Samen met de Stichting voor Surinamers in Amsterdam en met steun van de Nederlandse overheid, werd in de RAI een herdenkingsbijeenkomst georganiseerd. Afgezien van Nederlandse voetballers van Surinaamse afkomst zoals Frank Rijkaard en Ruud Gullit was ook een groot deel van het kabinet aanwezig. Maar liefst achtduizend mensen kwamen naar de RAI. De enorme opkomst deed de organisatie van het Kwakoe-evenement beseffen een zekere sleutelpositie in te nemen tussen Surinamers in Nederland en de Nederlandse politiek. Daarmee zag ze voor haarzelf een spreekbuisfunctie weggelegd voor Surinamers in Nederland. Drie jaar later zou de toenmalige festivalmanager Wong zelfs zeggen:

Dit [de culturele samenstelling van bezoekers en deelnemers] bewijst nog eens hoe groot het maatschappelijk belang van het festival is voor Zuidoost, Amsterdam en zelfs voor heel Nederland ... De politiek zou zich hier ondertussen wat meer bewust van moeten worden en Kwakoe erkennen als serieuze gesprekspartner in belangrijke multi-etnische kwesties (*Het Parool*, 13 juli 1992).

In de tijd van het ongeluk was voetbal hét positieve symbool voor de Surinamers in Nederland, iets dat midden jaren tachtig, mede door het succes van Ruud Gullit en Frank Rijkaard, op gang was gekomen. Het voetbal zoals dat op het Kwakoevoetbaltoernooi werd gespeeld, was in voetbalkringen beroemd om het zogenaamde ‘Zuid-Amerikaans spel’: ruw en fel voetbal met veel individuele improvisatie van zeer hoog niveau.²⁶ Het Kwakoeveld was een gelegenheidsvoetbalveld: het grootste gedeelte van het jaar deed het dienst als recreatieplek in een publiek park. Dus was het terrein hobbelig en eigenlijk niet voor wedstrijden geschikt. Mede daarom werd het toernooi niet erkend door de KNVB, en gaven Nederlandse clubs hun spelers geen toestemming om op Kwakoe te spelen. Het toernooi speelde zich dus noodgedwongen af in de marge van de Nederlandse voetbalwereld. Uit interviews met een aantal ingewijden bleek desondanks dat Surinaamse voetballers als Stanley Menzo, Clarence Seedorf en Edgar Davids allen op Kwakoe hebben gespeeld, voordat zij in de eredivisie kwamen. Deze zogenaamde ‘Suriprofs’ zijn stuk voor stuk wereldberoemd geworden. Hun deelname aan het Kwakoetoernooi in de jaren tachtig wordt door oud-medewerkers en ook door de organisatie van het huidige Kwakoe Zomer Festival gepresenteerd als een bewijs van het maatschappelijk succes van Kwakoe.

Vooralsuriprof Ruud Gullit werd onder zowel Surinamers als Nederlanders populair. Voor de Surinaamse gemeenschap was Gullit een held, een voorbeeldfiguur voor jongeren en een bewijs voor de Nederlandse samenleving dat Surinamers ook een positieve kant hadden (vgl. Tan 2000). Zijn bezoek aan het Kwakoetoernooi, een maand na de vliegcrash, droeg zowel bij aan Gullits imago als aan dat van het toernooi. De organisatie sprak over hem als ‘beschermheer van het toernooi’.

Door de herdenkingsbijeenkomst werd duidelijk dat tot dan toe de negatieve berichtgeving de beeldvorming over de Surinaamse gemeenschap had beheerst. Ruud Verlinden, fotograaf voor dagblad *De Telegraaf* in de jaren tachtig vertelde hierover: ‘Er was vóór die tijd helemaal geen [positieve] interesse vanuit de krant voor Surinamers, er mocht nauwelijks over het Kleurrijk Elftal geschreven worden als ze een wedstrijd hadden gehad. En toen, met die ramp, waren Surinamers opeens wél belangrijk’ (Reus 2005). Het drama van het ongeluk, de gedeelde passie voor voetbal en de herdenking lijken gezamenlijk een nieuw beeld van de Surinaamse gemeenschap naar voren te hebben gebracht, een beeld waarmee veel Nederlanders zich konden identificeren. Voetbal kan hier dan ook worden gezien als het verbindend element tussen Surinamers en de Nederlandse samenleving.

Het Parool kopte op 12 juni 1989: 'Lotsverbondenheid thema van rouwdienst na ramp'.

Ook het Kwakoe Jongeren Centrum en het Kwakoevoetbaltoernooi konden zich verheugen in deze onverwachte positieve aandacht voor tenminste het voetballend deel van de Surinamers in Nederland. Door de organisatie van de herdenking op zich te nemen was het Kwakoe Jongeren Centrum voor de landelijke pers en politiek de belangrijkste vertegenwoordiger van het Surinaamse voetbal geworden. Hierdoor kreeg het Kwakoevoetbaltoernooi, de belangrijkste activiteit van het jongerencentrum, in één klap wijde bekendheid in de Nederlandse samenleving. Zo zijn de ramp en de herdenking ervan van doorslaggevende betekenis geweest voor zowel Surinamers in Nederland als voor het Kwakoetoernooi.

Na 1989 veranderde het voetbaltoernooi steeds meer in een festival, en kwam het accent uiteindelijk op 'cultuur' te liggen. Zo werd de Cultuurtent opgericht, waar Surinaamse muziek, winti-*preys* (gebedsdiensten van de natuurreligie winti) en andere Surinaams-culturele activiteiten plaatsvonden. Het bezoekersaantal bleef ondertussen groeien. De organisatie werd zich in toenemende mate bewust van de culturele identiteit van het evenement en begon zich in te zetten om deze expliciet uit te dragen. Deze articulatie van cultuur stond echter niet op zichzelf, maar valt te zien als onderdeel van een algemenere trend in de Nederlandse maatschappij om cultuur te zien als belangrijke drager van identiteit. Zo schetsten de media een exotisch beeld van Kwakoe, waarin 'de' Surinaamse cultuur in de eerste plaats bestond uit lekker eten, mooie vrouwen en Zuid-Amerikaanse muziek. Tegelijkertijd groeide ook in kringen van de Nederlandse politiek de interesse voor het toernooi. Steeds meer politici lieten zich op het festival door het bestuur rondleiden om uiteindelijk gezamenlijk voor de krant op de foto te gaan. Zo waren daar bijvoorbeeld Hedy d'Ancona, Wim Kok, Bram Peper en Erica Terpstra.

De organisatie zette haar wens een spreekbuisfunctie uit te oefenen door. Belangrijk hierbij is de rol van Winston Kout, de voorzitter van Kwakoe Events van 1998 tot 2008. Kout, al sinds 1989 als penningmeester betrokken bij het Kwakoe Jongeren Centrum, richtte in 1998 Kwakoe Events op, waarbij het KJC buiten spel werd gezet.²⁷ Kout is naast voorzitter van Kwakoe Events ook pionier op het gebied van multicultureel uitzendwerk (Coloured Holland) en voorzitter van 'Het 30 juni/1 juli comité', het comité dat de alternatieve slavernijherdenking op het Surinameplein in Amsterdam organiseert. Kout heeft door deze betrokkenheid invloed op het publieke en politieke debat en geeft daarmee het Kwakoefestival ook een meer politieke lading. Kout profileerde het festival eind jaren negentig uiteindelijk als een cultureel festival. Een keuze die aansloot bij het Nederlandse cultuurbeleid van het volgende decennium, waar multiculturaliteit prevaleerde. De presentatie van het Kwakoe Festival als cultureel feest in plaats van voetbaltoernooi werd, behalve zichtbaar in krant en op poster en website, ook doorgevoerd in de communicatie naar betrokken maatschappelijke partijen, waaronder de overheid.

Het Kwakoe Zomer Festival, symbool van multiculturalisme?

Het Kwakoetoernooi in zijn nieuwe, culturele jas paste perfect in het multicultureel denken dat eind twintigste eeuw zijn intrede deed in Nederland. De opkomst van deze positieve ideologie vond zowel maatschappelijk als politiek gehoor. Minderheidsgroeperingen, mits georganiseerd en gepresenteerd als vertegenwoordigers van een bepaalde groep die zich het label 'multicultureel' toe-eigenden, konden zichzelf zo op de maatschappelijke en politieke kaart plaatsen.

In de kabinetsperiode 1996-2000 ontwikkelde 'Nederland als multiculturele samenleving' zich tot hét politieke antwoord op de toenemende etnische diversiteit van de samenleving. Vóór het nieuwe millennium werd dit debat in zekere zin ook gevoerd, maar dan met termen als cultureel pluralisme en diversiteit. De cultuurnota die toenmalig staatssecretaris van OCW Rick van der Ploeg eind vorig millennium presenteerde als basis van het cultuurbeleid voor de volgende kabinetsperiode (2001-2004), kan worden beschouwd als de kroon op deze ontwikkeling en het 'multiculturele' beleid.

De cultuurnota benadrukte het belang van zelfredzaamheid van culturele organisaties en het nemen van multiculturele initiatieven binnen de culturele sector: 'Rijksgesubsidieerde instellingen moeten in hun subsidieaanvraag aangeven hoe ze in het aanbod en de publieksbenadering rekening houden met diversiteit' (persbericht OCW 25 mei 1999). Rijksgesubsidieerde initiatieven uit de culturele sector vulden het idee van culturele diversiteit ieder op hun eigen specifieke wijze in: *King Lear* op zijn Marokkaans, *Othello* bewerkt door een bekende Marokkaanse schrijver, *Mohamlet*, een theaterstuk van de bekende Marokkaanse mimespeler Hakim, een *Coloured radio* met R&B, raimuziek en salsa en *Romeo en Julliet* in een modern, multicultureel jasje met een cast van Surinamers, Antillianen en witte Nederlanders. De invulling van 'multicultureel' was tamelijk oppervlakkig. In de praktijk bleef ze beperkt tot een vorm van integratie van de culturen van de vier grootste migrantengroepen, Surinamers, Antilianen, Turken en Marokkanen, binnen de orde van meer gevestigde 'autochtoon-Nederlandse' cultuuruitingen.

Het multiculturele beleid van de Nederlandse overheid en de ontwikkelingen die eruit voortvloeiden, waaronder niet in de laatste plaats de subsidiefaciliteiten die het met zich meebracht, vormden wat wel wordt genoemd een 'politieke gelegenheidsstructuur' of kortweg *pos* ('political opportunity structure', Sunier et al. 2000). Deze benadering van sociale bewegingen stelt het belang van de politieke en maatschappelijke context voor de ontwikkeling ervan centraal. Het beleid van 'de politiek' is sterk bepalend voor de strategie van zulke bewegingen (Duyvendak 2000: 16). Zo bezien creëerde het Nederlands overheidsbeleid eind jaren negentig een politieke gelegenheidsstructuur die bij uitstek geschikt was voor culturele minderheden. Hierbij wil ik benadrukken dat deze minderheden en organisaties in de eerste plaats actoren waren in het invullen van en betekenis geven aan 'multiculturaliteit', en geen passieve receptoren van een door de overheid uitgestippeld plan.

In het hierboven geschetste politieke klimaat gold het Kwakoe Zomer Festival voor de overheid als een toonaangevend succes. In het *Kwakoemagazine 2002* schreef Rick van der Ploeg: ‘Waar ik mij in de afgelopen regeerperiode hard heb gemaakt voor culturele diversiteit, heeft Kwakoe in de praktijk laten zien hoe je daar een invulling aan kunt geven.’²⁸ In hetzelfde nummer schreef Job Cohen, burgemeester van Amsterdam: ‘Met Kwakoe, zoveel werd mij vorig jaar duidelijk, wordt gevierd dat wij allen verschillend zijn – en tegelijkertijd één.’ Elvira Sweet, stadsdeelvoorzitter van Amsterdam-Zuidoost over de periode 2002-2010 en van Surinaamse afkomst, typeerde het festival tijdens haar toespraak op de officiële opening van het festival in 2002 als een ‘multi-etnisch Walhalla’.

In de media werd het multiculturele vertoog omtrent het festival verder vormgegeven. Zo omschreef *de Volkskrant* op 17 juli 2000 Kwakoe als een: ‘Belangrijk multicultureel en internationaal evenement, dat ook steeds meer Ghanezen, Nigerianen en autochtone Nederlanders trekt.’ Volgens *De Echo* van dezelfde week (12 juli) is het Kwakoe Zomer Festival zelfs de ‘Moeder van alle multiculturele festivals.’ Ook de organisatie van het Kwakoe Zomer Festival sluit zich aan bij deze opvatting. In de ogen van festivalvoorzitter Winston Kout is Kwakoe ‘het symbool van multiculturele festivals’.²⁹ Het Kwakoe Zomer Festival presenteert zich in de media als multicultureel evenement, zij het met creools-Surinaamse sleutelsymbolen (zie afbeelding poster). Daarmee lijkt het Kwakoefestival als zodanig en dus als multicultureel festival algemeen geaccepteerd te zijn in de Nederlandse samenleving.

Niet alleen de culturele sector maar ook lagere overheidsinstanties maakten gebruik van het multiculturalisme als politieke gelegenheidsstructuur. Zo profiteerde Stadsdeel Amsterdam-Zuidoost zich in deze periode expliciet als een multicultureel stadsdeel, waarbij het koketteerde met het Kwakoe Zomer Festival. In hun cultuurnota van 2002 dicht het stadsdeel zichzelf op het gebied van ‘multicultureel samenleven’ een voorbeeldfunctie toe voor andere stadsdelen. Het stadsdeel spreekt in de nota de verwachting uit met de presentatie van Zuidoost als ‘multicultureel’ een ‘tweede cultureel hart van Amsterdam’ te worden en hierdoor bedrijven aan te trekken.

Je zou dus kunnen stellen dat de maatschappelijke reputatie van het Kwakoe-toernooi zich sinds 1975 ontwikkelde van persona non grata tot paradepaardje in het nieuwe millennium. Waar het Kwakoevoetbaltoernooi voorheen gezien werd als representatief voor de verpaupering van de wijk en een doorn in het oog van politici was, wordt het Kwakoe Zomer Festival in 2002 juist omhelsd in het offensief tegen ditzelfde beeld. De toenmalige (Antilliaanse) wethouder van Cultuur van Amsterdam-Zuidoost, Ronald Neslo, stelde in een interview dat het Kwakoe Zomer Festival zo goed bij het stadsdeel paste: ‘... dat [multiculturaliteit in het Kwakoe festival] sluit aan bij de buurt en ik mag met trots zeggen dat de integraliteit daar hoogtij viert, ... de hele Zuidoost gemeenschap daar vertegenwoordigd is, van zwart tot wit. Het is een stukje imago van Zuidoost geworden’.³⁰ Duidelijk mag zijn dat cultuur hier dus vooral een politiek vehikel is, een instrument in te zetten bij het

streven naar maatschappelijke doelen. Oud-wethouder Cultuur van Amsterdam en de eerste Surinaamse stadsdeelvoorzitter van Amsterdam-Zuidoost, Hannah Belliot, formuleerde het belang van Kwakoe voor het stadsdeel dan ook treffend als volgt: 'Kwakoe is een exportartikel van Zuidoost'.^{31, 32} Maar wat gebeurt er nu echt op het festival? Wat betekent 'multicultureel' daar in de praktijk?

Het Kwakoe Zomer Festival: Surinaamsheid en culturele diversiteit

In 2002 deed ik als medewerker van de festivalorganisatie onderzoek bij het Kwakoe Zomer Festival. Het festivalprogramma van dat jaar bestond naast het voetbaltoernooi uit andere activiteiten, zoals de 'Kwakoelezingen',³³ winti-*preys*, de uitreiking van de Kwakoe Award aan de Surinaamse ex-president Jules Wijdenbosch en een groot optreden van Surinaamse bands op de laatste dag. De festivalactiviteiten werden redelijk bezocht, maar het merendeel van de bezoekers kwam eigenlijk voor wat rondóm deze activiteiten gebeurde. Want rondom het officiële programma eet, danst, kletst en lacht men. Bij Kwakoe is de sociale activiteit de specie van het festival.

Wie het Kwakoe festival betreedt, denkt niet meteen aan een viering van multiculturaliteit, zoals de organisatie en politici doen vermoeden. Sterker nog: wat op je afkomt wekt in eerste instantie de indruk van een viering van Surinaamsheid. Gerechten als *moksi meti*, *barra*, *fladder*, *bere*, maiskolven, kleding (traditionele *koto's* en *panyi's*), muziek (*kawina*, *kaseko*, *bigi poku*), de Surinaamse vlag, Surinaamse *odo's* (wijsheden), verwijzingen naar plaatsen in Suriname, religie en de Surinaamse taal Sranantongo, het zijn allemaal representaties van Surinaamsheid, in meervoud aanwezig op het terrein van Kwakoe. Hiermee draagt het festival bij aan een exotisch en harmonieus beeld van de Surinaamse cultuur. Dit zal ik eerst laten zien door de lezer mee te nemen over het festivalterrein anno 2002. Daarna volgt een beschrijving van de bijdrage die de organisatie hieraan levert.

Wie naar het Kwakoe festival gaat, neemt de metro. Aangekomen in het hart van Amsterdam-Zuidoost hoeft de bezoeker alleen maar de stroom mensen te volgen om het Bijlmerpark te vinden. Net buiten het winkelcentrum zijn de muziekinstallaties al te horen. In de groeiende mensenmassa en onder de sneltoenemende decibellen wordt iedereen vanzelf het park ingeleid. Het Bijlmerpark bestaat tijdens de festivalperiode grotendeels uit een voetbalveld. Groepjes toeschouwers leunen op de hekken eromheen en in de luwte van de bomen rondom het voetbal staan eettentjes. De inrichting van het terrein volgt bekende plekken uit Suriname, zoals Waterkant, Colakreek en Spanhoek. Zij vormen landmarks, oriëntatiepunten op het festivalterrein. Zo is Spanhoek in Suriname een trefpunt voor jongeren in Paramaribo. Op Kwakoe bestaat Spanhoek vooral uit eettentjes: uit zeildoek en hout opgetrokken restaurantjes. Terwijl de mensen aan de voorkant langs de standjes flaneren, blijkt aan de achterkant, tussen de bomen, nog een wereld schuil te gaan. Hier wordt, vooral 's avonds, in de luwte, onder het genot van een *bolletje*

(een borrel) veel *troofcall*, spreek uit ‘troefkol’, gespeeld, een Surinaams kaartspel. Bij het spel wordt nog wel eens geld ingezet, iets wat de festivalorganisatie, die soms zelf *troofcall*- (en domino)toernooien organiseert, formeel niet toestaat. Juist op deze locaties ontstaan vaak discussies over het belang van het festival, actuele kwesties, de buurt en Suriname. Ook de bezoeken van bekende Surinamers aan het festival zorgen vaak voor gespreksstof. Soms uiten bezoekers in de uitgelatenheid van het moment hun dank voor het festival door ter plekke een plengoffer te brengen, een wintiritueel. Hierbij wordt drank geofferd aan de aarde opdat die de bringer van het offer goed gezind is of bescherming biedt.

Via de kop van het voetbalveld loopt een pad naar Waterkant, hier de korte route langs het voetbalveld, maar in Paramaribo de slenterboulevard langs de Surinamerivier. Hier worden onder andere jonge kokosnoten, *knippa* (een zoete, grote bes), madame Jeannettes (pepers) en tajerblad (Surinaamse groente) verkocht. Ook bevindt zich hier de Cultuurtent. Bezoekers houden even de pas in, want een horde jonge meisjes in *koto*'s en *panyi*'s (traditionele jurken en heupdoeken) komt voorbij. Gewichtig kijkend lopen de dames onder het spandoek met de tekst ‘geloof, hoop en vertrouwen³⁴ door, de Cultuurtent in. Ze zijn klaar voor de *Gran pikin missie Kwakoe priserie*: de grote kleine miss Kwakoe-wedstrijd (zie kleurkatern, p. xvi).

Langs het tweede pad aan de andere lange kant van het voetbalveld bevindt zich de Colakreek, genoemd naar een kreek in de omgeving van Paramaribo met water ‘zo zwart als cola’, een populaire recreatieplek. Bij Colakreek wordt vooral creools-Surinaams eten verkocht. Bonga verkoopt barbecuevlees en Vijent staat bekend om zijn bloedworst. Bonga en Vijent zijn namen van families die met deze stands al zo lang op het Kwakoe staan dat ze een begrip zijn geworden. Daarnaast verkoopt ‘Patrick’, een creools-Surinaamse cateraar, *fladder* (darm) en *bere* (pens), maar vooral veel spareribs. Patrick zelf noemde tijdens mijn onderzoek zijn onderneming een ‘succesverhaal’. Van een klein afhaaltentje is hij een van de bekendste cateraars in Zuidoost geworden en verzorgt onder andere feestjes van het stadsdeelkantoor. Op Kwakoe wil hij, zoals hij zelf zegt, zijn succes graag delen met bezoekers en een voorbeeld vormen voor de jeugd.³⁵ Opvallend genoeg doet hij dat door zijn stand in te richten als een klein gospelkerkje, waarin hij, hoewel hij geen priester is, vaak ook zelf een boodschap verkondigt.

Niet alleen het festival zelf, ook de organisatie heeft een overduidelijke Surinaamse oriëntatie. Het belang van Surinaamsheid binnen het festival is dan ook niet alleen het gevolg van slechts veel Surinamers bij elkaar. Het is ook een gevolg van de bewuste politiek van de festivalorganisatie, zoals ik die in 2002 heb mee-gemaakt.

De voorzitter en sommige medewerkers van Kwakoe Events zien het festival namelijk als een ambassade. In de ideologie van Kwakoe Events is het festival een culturele ambassade voor de transnationale Surinaamse gemeenschap. Winston Kout zegt over Kwakoe Events en het festival: ‘We hebben die lijn naar Suriname structureel leven ingeblazen omdat je beseft dat je een entree voor Suriname kan

zijn, voor het bedrijfsleven, het culturele leven, voor alles, voor politiek, kan en moet zijn.³⁶

De ideologie van Kwakoe Events heeft het Kwakoe Zomer Festival na 1998, het eerste jaar van deze organisatie, veranderd. Er zijn nieuwe activiteiten bij gekomen. Een voorbeeld van deze verandering is het Sranan Oso (Surinamehuis), waar kleine ondernemers uit Suriname allerhande producten aanbieden, zoals vruchtensappen, handgemaakte sieraden, gebruiksvoorwerpen en kinderboeken. Ook worden er tegenwoordig lezingen en debatten gehouden over de samenwerking tussen Suriname en Nederland;³⁷ Surinaamse en Nederlandse politici, topmannen uit het (Surinaamse) bedrijfsleven en wetenschappers houden toespraken en lezingen. Ook vindt de uitreiking van de Kwakoeliteratuurprijs plaats. Tot slot wordt jaarlijks de Kwakoe Award uitgereikt aan iemand die een bijdrage heeft geleverd aan de ontwikkeling van Suriname. In het jaar van mijn onderzoek werd deze uitgereikt aan de Surinaamse ex-president Jules Wijdenbosch. De titel ‘man of action’ op de banner die tijdens de uitreiking boven het podium prijkte, bleek zijn campagneslogan voor de aankomende landelijke verkiezingen in Suriname te zijn. Kwakoe Events onderhoudt dus (nauwe) banden met de Surinaamse politiek. Surinaamse politici zijn zich namelijk terdege bewust van het feit dat een derde van hun gemeenschap zich in Nederland bevindt. Een groep die op haar beurt weer warme banden onderhoudt met de gemeenschap in Suriname. Zo zijn de bezoekers van Kwakoe ook een potentiële achterban – zij het indirect – bij bijvoorbeeld de Surinaamse verkiezingen.

Kwakoe is echter niet alleen creools-Surinaams; er zijn ook Hindoestaans-, Chinees- en Javaans-Surinaamse stalletjes. Dit duidt niet per se op een harmonieuze vorm van multiculturaliteit, want, zoals een Hindoestaanse standhouder mij vertelde, is juist de strijd om erkenning van ieders eigen cultuur een reden voor deelname. Hij zag zichzelf en de behoeftes van de Hindoestaanse Surinamers niet terug in het festival, waarop hij een standje huurde in 2006. ‘Kwakoe is een creoolse gelegenheid, maar als wij [Hindoestanen] er nooit gaan staan, doorbreek je dat nooit.’ In zijn stand konden bezoekers onder andere lezingen volgen over (r)emigratie naar India.

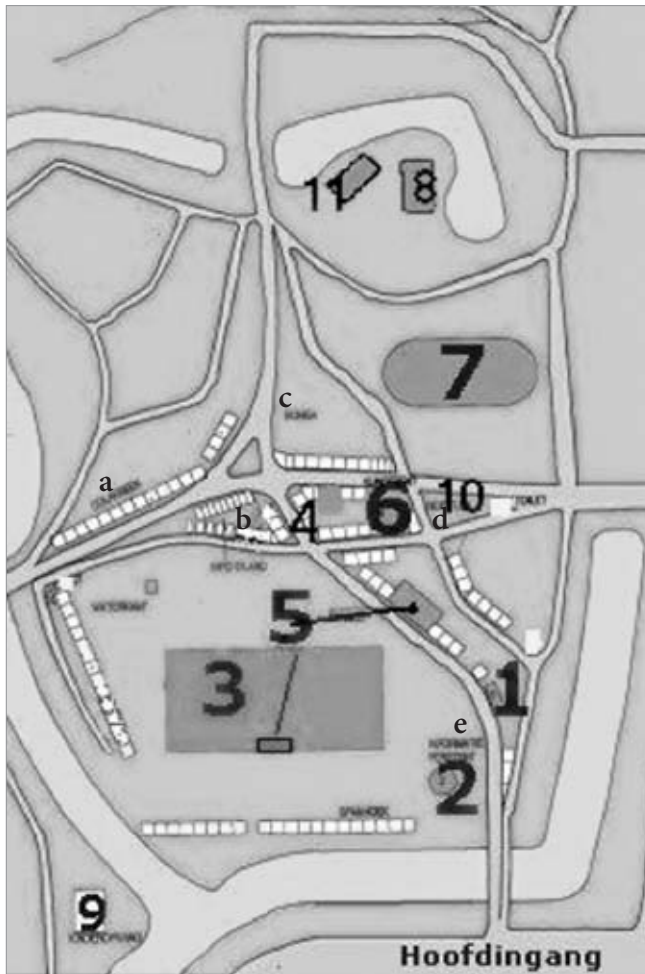
Naast alle culturele groepen wier aanwezigheid in Suriname op een of andere wijze te verbinden is met de kolonisatie, zijn daar ook nog de Indianen, de oorspronkelijke bevolking van Suriname. Waar de andere groepen een zekere mate van rivaliteit naar elkaar uiten, wordt over deze groep op het festival vaak gesproken met een zekere eerbied. Alsof hun een status aparte is toegekend. Er is op Kwakoe dan ook een Indianentent, genaamd Ingi Dorpu: een stand met live gespeelde Indiaanse muziek. De Indiaanse band Pawana die hier ieder jaar optreedt, is, niet geheel verwonderlijk, ook populair bij andere Surinamers. Het is een van de redenen waarom de muziekgroep vaak onderdeel uitmaakt van de slotprogrammering op het hoofdpodium.

Daarnaast zijn er Antillianen en Ghanezen die standjes hebben. Het gaat te ver om hier in detail op in te gaan, maar wat deze groepen bindt, is hun gemeenschap-

pelijke slavernijverleden. Het Antilliaanse Hofitula, het festivaldeel waar op salsa-muziek wordt gedanst en roze champagne wordt gedronken, heeft een historische link. Hofitula betekent ‘het hof van Tula’. Tula is volgens creoolse deelnemers de Kwakoe van de Antilliaanse gemeenschap.³⁸ Er worden danswedstrijden gehouden en er wordt domino gespeeld, een spel dat onder Antillianen erg populair is.

De Afrikaanse gemeenschap in Amsterdam-Zuidoost is sinds het begin van de jaren negentig snel gegroeid. Het aantal Afrikaanse deelnemers en bezoekers

Afbeelding 1: Plattegrond Kwakoe Zomer Festival 2002

Legenda

- 1 De organisatie Kwakoe Events
- 2 Informatietent en Mediacentrum
- 3 Voetbalveld
- 4 SurinamHouse
- 5 EHBO
- 6 Kunsttent
- 7 Manifestatietent
- 8 Tha Crib & Tha Spot
- 9 Kinderopvang
- 10 Hofitula
- 11 NFN-tent

De lettertjes, van links boven met de klok mee:

- a colakreek; b info-eiland; c bong; d hofitula (onder de 10);
e informatietent, spanhoek en waterkant.

aan het Kwakoe festival is sindsdien toegenomen. De Ghanese stand Imtrad staat sinds 2000 op het festival en is de grootste Afrikaanse stand. De eigenaar, Kwasi, is een Ghanees uit Amsterdam-Zuidoost. Hij is maatschappelijk actief in de buurt en heeft een eigen welzijnsorganisatie opgezet: Imtrad. In zijn stand draait Kwasi Ghanese popmuziek en verkoopt hij typisch Afrikaanse consumpties. Kwasi heeft weer zo zijn eigen invulling gegeven aan het begrip multicultureel. Hij ziet het festival als een viering van de Afrikaanse diaspora, inclusief de Afrikaanse afstammelingen wier voorouders ooit als slaaf verscheept zijn naar bijvoorbeeld Suriname, of de Antillen. Kwasi heeft daarom een eigen naam voor het festival bedacht: 'Als je het mij vraagt, kan het festival daarom beter Anansi heten.'³⁹

Multiculturalisme of verbroederingspolitiek? Surinaams multiculturalisme

De verschillende interpretaties van het festival zoals hiervoor beschreven en de dominante positie van de creoolse Surinamers in de organisatie duiden niet op een eenheid binnen het festival. De culturele diversiteit van de standhouders (waarin ook de creools-Surinaamse deelname overheerst) wordt door de organisatie naar buitenstaanders (niet-Surinamers) als multicultureel en daarom harmonieus aangemerkt. Een 'way of life' die volgens de voorzitter Winston Kout typerend is voor de Surinaamse cultuur. Kout ziet hierin namelijk geen tegenstelling. 'Multiculturalisme ligt besloten in de Surinaamse en vooral Afro-Surinaamse [creoolse] cultuur. Kijk maar naar het eten. We nemen een patatje, maar ook baka bana en roti.' Precies dit maakt Kwakoe volgens hem 'het symbool van multiculturele festivals'.

Een dergelijke benadering van culturele diversiteit is niet nieuw. Edward Dew (1978) liet in zijn studie van de politieke ontwikkelingen in Suriname al zien dat een allesverteenwoordigende houding in de plurale samenleving een manier was om de creoolse cultuur politiek te laten domineren in verschillende periodes van de geschiedenis. Ten eerste in de postslavernijperiode, doordat onderscheid vooral werd bepaald door wel of niet Nederlands te zijn. Later door zich als politieke partijen als 'etnisch neutraal' te presenteren, waarbij de achterban echter de etnische belangen verried (Dew 1978: 200). Zo moest ook een Surinaamse regering ontstaan die zich als eensgezind naar Nederland kon presenteren. In Suriname ging dit sinds de jaren vijftig onder de kop van 'verbroederingspolitiek' tussen de creolen en de Hindoestanen met als uiteindelijk doel een onafhankelijk Suriname.

In Nederland gebruikte Kwakoe Events en diens voorzitter Winston Kout eenzelfde strategie om voor zichzelf een sleutelpositie te verwerven. Hier echter onder de kop 'multiculturalisme', maar ook met hoofdzakelijk een creoolse achterban. Hierdoor kon Kwakoe Events zich presenteren als de 'spreekbuis van Surinamers in Nederland', naar zowel de Nederlandse als de Surinaamse politiek. We zouden dit Surinaams multiculturalisme kunnen noemen, een hedendaagse verbroederingspolitiek op Hollandse bodem. Door het festival – met naar zeggen een miljoen bezoekers⁴⁰ – als een eenheid te presenteren heeft Winston Kout naar verhouding

Afbeelding 2: Poster Kwakoe Zomer Festival 2002

Multiculturalisme en de Surinaamse cultuur gaan hand in hand op Kwakoe. Binnen de kring van multicultureel gekleurde poppetjes bevinden zich de symbolische figuur Kwakoe en miss Kwakoe (afgebeeld als de creools-Surinaamse oervrouw), twee symbolen van de creools-Surinaamse cultuur.

een groot draagvlak in Nederland. Deze bezoekers van het Kwakoe Zomer Festival komen bij gelegenheid bij elkaar,⁴¹ opgetrommeld via de *mofo koranti* (mondenkrant) en via lokale radiozenders en internetsites, en vormen een belangrijke achterban van Kout in het debat over sociaal-maatschappelijke kwesties rond Surinamers in Nederland. Hierdoor is het Kwakoe festival voor de organisatie een politiek voertuig.

Conclusie

Voor de Surinaamse transnationale gemeenschap is het Surinaamse karakter van het Kwakoe Zomer Festival van belang. De Nederlandse politiek lijkt vooral het multiculturele karakter van het festival te benadrukken, evenals de organisatie zelf, zij het op een wat andere manier.

De uitspraak dat het festival de 'spreekbuis voor Surinamers' is, weerhoudt ook voorzitter Winston Kout er niet van het festival tegelijkertijd multicultureel, sterker nog 'het symbool voor multiculturele festivals' te noemen. Multiculturalisme ligt immers 'besloten in de Surinaamse cultuur'. Met deze redenering positioneert hij het festival in de politieke gelegenheidsstructuur van het Nederlandse multiculturele beleid zonder de Surinaamse oriëntatie ervan op te geven. Een oriëntatie die eigenlijk vooral de organisatie toebehoort en niet zozeer de bezoekers en deelnemers, die ieder hun eigen ideeën over het festival hebben.

De organisatie van het festival maakt met deze redenering gebruik van een politieke strategie die gezien kan worden in de lijn van de Surinaamse verbroederingspolitiek uit de jaren zeventig. Dew's uitleg van deze verbroederingspolitiek toont dat een dergelijke 'neutrale' of 'harmonieuze' benadering van culturele diversiteit in feite een politieke strategie is waarmee de eigen identiteit behouden kan blijven, terwijl de groep als eenheid naar buiten treedt. Dit laat zien dat deze migrantenorganisatie een actor is in het Nederlands cultuurbeleid. Echter, met haar presentatie van het Kwakoe Zomer Festival als *multicultureel* festival stelt de Kwakoe-organisatie etnische identiteit in feite gelijk aan culturele identiteit. Deze gelijkstelling vormt, zoals Baumann (1999) laat zien, een van de peilers onder de in veel westerse samenlevingen heersende visie op multiculturalisme. Maar ook de weergave van het Kwakoe Zomer Festival als een in de eerste plaats Surinaams festival lijkt voort te komen uit eenzelfde vorm van reïficatie. Zo 'kort door de bocht' geformuleerd verschijnt Surinaams, Surinaamse cultuur of Surinaamse identiteit al snel als een vanzelfsprekend en natuurlijk, door afkomst bepaald, gegeven. Baumann laat zien dat in deze interpretatie 'etniciteit' in feite niets anders is dan een laattwintigste-eeuwse kopie van het negentiende-eeuwse 'ras', en daarom niet alleen potentieel gevaarlijk is, maar bovendien, vanuit een analytisch oogpunt, weinig nieuws te bieden heeft. Hij pleit daarom voor een situationele of contextuele benadering van etnische identiteit. Daarmee wordt het mogelijk etniciteit te begrijpen als 'een identificatie die uit sociaal handelen voortkomt' (ibid.: 21). De

casus van het Kwakoe Zomer Festival laat inderdaad heel duidelijk zien hoe zeer culturele organisaties – ongeacht of het gaat om ideologie, cultuur of traditie – geen passieve ontvangers of doorgevers zijn, maar zich in voortdurende interactie met de sociale en politieke omgeving (her)positioneren.

Noten

- 1 *Kaseko* is een bekende Surinaamse muzieksoort en wordt volgens de Surinaamse etnomusicoloog Ronald Snijders gekenmerkt door ‘een roffelpatroon op de snaartrom, gecontrasteerd door losse, variërende slagen op de basdrum’ (<http://www.ronaldsnijders.nl/ned/musicology.html>, geraadpleegd 18 januari 2011).
- 2 Parbo is het nationale biermerk van Suriname. Het bier is onder andere verkrijgbaar in literflessen, wat in het Surinaams een *djogo* heet, in de volksmond synoniem voor een literfles bier. Het bier van de brouwerij Parbo dat in Nederland wordt verkocht, heeft daarom als naam Djogo gekregen, naar zeggen omdat Parbo als merknaam hier reeds was gedeponeerd.
- 3 Africa United is een gelegenheidsvoetbalteam bestaand uit spelers met verschillende Afrikaanse nationaliteiten. La Spang is een buurtteam met vooral Surinaamse voetbalspelers.
- 4 Deze cijfers zijn afkomstig van de organisatie van het festival. Het is onduidelijk of het hier om unieke bezoekers gaat. De politie schat het ieder jaar zo’n een derde lager dan de organisatie.
- 5 Met ‘Afrikaans’ wordt vooral bedoeld op de grote groep uit Ghana afkomstige bewoners van de Bijlmer. Citaten afkomstig van www.kwakoe.nl, FAQ (deze pagina van de website bestaat niet meer).
- 6 Mijn onderzoek naar het Kwakoe Zomer Festival begon in 2001 en duurde tot november 2002. Aan het festival in 2002 heb ik als vrijwilligster meegewerkt, en in die hoedanigheid mijn veldwerk verricht.
- 7 Een bijdrage die mede dankzij het kritisch oog en de waardevolle suggesties van Ineke van Wetering tot dit eindproduct is gekomen.
- 8 Er bestaan geen cijfers over de omvang van etnische groepen in de verschillende wijken in Amsterdam in 1975. Tegenwoordig leven in Amsterdam-Zuidoost 26.008 Surinamers en in heel Amsterdam 70.446 (CBS, cijfers over het jaar 2005).
- 9 Een vergelijkbaar vestigingsproces deed zich voor in Den Haag, maar daar vormden de Hindoestaanse Surinamers de grootste migrantengroep.
- 10 Kwakoe is de naam die Afrikaanse en creools-Surinaamse jongens kregen en soms nog krijgen, als ze geboren zijn op woensdag. De afschaffing van de slavernij, of in ieder geval de onthulling van het beeld, zou op een woensdag zijn gevallen en daarom zou de stenen slaaf de naam Kwakoe hebben gekregen.
- 11 Interview 18 juli 2002.
- 12 Volgens een sociologisch onderzoek in opdracht van het rijk werden ‘interne moeilijkheden bij dat centrum (...) gevolgd door het stopzetten van subsidie door gemeente en Rijk’ (Reubsaet en Geerts, 1983: 109).
- 13 De stadsdeelpolitiek in Amsterdam-Zuidoost wordt al tientallen jaren aangevoerd door de socialistische partij de PvdA, met een creools-Surinaamse voorzitter. De rol van de lokale politiek komt later in deze bijdrage aan bod.
- 14 Reus 2004: 14.
- 15 SJOB moet naar zeggen staan voor Stichting Jongeren Bijlmer.
- 16 Het toernooi was vooral een mannenaangelegenheid. Vrouwen komen in de verhalen over het toernooi in de eerste twintig jaar nauwelijks voor. Ma Bollie vormt hierop een uitzonde-

- ring. De afwezigheid van vrouwen bij het Kwakoe Jongeren Centrum was destijds ook door de gemeente Amsterdam gesignaleerd (Reubsat en Geerts 1983: 120).
- 17 Interview 24 juli 2002.
 - 18 Interview 27 september 2002.
 - 19 Het overige deel (ongeveer 200.000) leeft in diaspora op verschillende plekken, veelal in de Verenigde Staten.
 - 20 Jaarlijks (r)emigreert nog geen halve procent van de Surinamers, rond de duizend personen (CBS in: *de Volkskrant*, 22 juli 2003).
 - 21 *De Nieuwe Bijlmer*, 10 juli 1986.
 - 22 Veel van deze karakteristieke flats zijn nu afgebroken, of rigoureuus gerenoveerd, in het kader van de stadsvernieuwing. Deze zogenaamde Bijlmervernieuwing maakt onderdeel uit van de strijd van het stadsdeel tegen het negatieve imago van Zuidoost, dat sterk verbonden is met het aanzicht van deze flats. Beruchte hoogbouw als Gliphoeve en Ganzenhoef is afgebroken, en de laatste verbouwd tot een modern woon-winkelcentrum waar de oude grijze flat niet meer in terug te herkennen is.
 - 23 In de jaren tachtig bezocht Henck Arron (toen premier van Suriname) het toernooi, in latere jaren onder andere de Surinaamse ambassadeur onder generaal Desi Bouterse, Henk Herrenberg, en Ronnie Brunswijk (leider junglecommando). Ook nu zijn af en toe Surinaamse politici te gast. In 2002 bezocht onder meer Jules Wijdenbosch (oud-president van Suriname, ook politicus tijdens bewind Bouterse) het festival, en in 2004 was Anthony Godett (omstreden Antilliaans politicus) op eigen initiatief te gast.
 - 24 *De Telegraaf*, 10 augustus 1983.
 - 25 Tot nog toe hebben twee dramatische vliegtuigrampen verandering gebracht in de reputatie van Surinamers in Nederland. Naast deze ramp in Suriname in 1989 stortte drie jaar later een El Al-Boeing neer in de Bijlmer waarbij het vliegtuig de flats Groeneveen en Kruitberg verwoestte, wat veertig bewoners het leven kostte. Het ongeluk kwam wereldwijd in het nieuws.
 - 26 Met het Braziliaans voetbal als schoolvoorbeeld wordt de Zuid-Amerikaanse speelstijl in de voetbalwereld getypeerd als spel met veel individuele acties, oogstrelende techniek, uitgekende vrije schoppen en plotselinge versnellingen tegenover het veel tactischer georiënteerde Europese voetbal (http://www.rijnkomreizen.nl/inhoud/onder_Brazilie.html, 2002, website is niet meer online).
 - 27 Dit tot groot ongenoegen van de organisatie van het Kwakoe Jongeren Centrum. Zij had het festival óók willen organiseren, maar viste naast het net omdat Winston Kout de naam Kwakoe als festivalnaam zou hebben gedeponereerd bij de Kamer van Koophandel.
 - 28 Het *Kwakoemagazine* is een krantje dat jaarlijks wordt uitgegeven, een aantal weken voor het Kwakoe Zomer Festival aanvangt. Hierin wordt, naast de standaardfestivalinformatie, een aantal schriftelijke bijdragen van politici, diplomaten, BN'ers of direct betrokkenen bij het festival gepubliceerd.
 - 29 Interview 22 augustus 2002.
 - 30 Interview 9 december 2002. Neslo was wethouder ten tijde van mijn onderzoek. In 2005 is hij afgetreden.
 - 31 *Volkskrant magazine*, 6 juli 2002.
 - 32 In 2010 heeft het stadsdeelbestuur van Amsterdam-Zuidoost opdracht gegeven voor een onderzoek naar de vraag of het festival in aanmerking komt voor de UNESCO-lijst van immaterieel erfgoed. Een lijst waar bijvoorbeeld het Sinterklaasfeest en een Surinaams broodje pomal op staan (*Het Parool*, 5 juli 2010).
 - 33 Onder andere een lezing van Bram Peper over de band tussen Suriname en Nederland.

- 34 Deze drie waarden hebben veel weg van het devies van het Surinaams nationaal wapen: gerechtigheid, vroomheid en trouw (*justitia, pietas en fides*). Wellicht dat deze woorden de Cultuurtent sieren om hetgeen zich binnen afspeelt een nationale glans te geven.
- 35 Interview 21 juni 2005.
- 36 Interview 22 augustus 2002.
- 37 In 2006 werd een lezing gehouden met als onderwerp 'De band van Surinamers over de continenten heen' met als forumleden onder andere een voormalig minister van onderwijs in Suriname, een lid van de Tweede Kamer en de voorzitter van de VHP (Verenigde Hindoe-staanse Partij) in Nederland.
- 38 In 1795 leidde de slaaf Tula een slavenopstand op Curaçao.
- 39 Anansi is een spin die in verhalen in alle ex-kolonies van Nederland terug te vinden is en in Afrika.
- 40 Bron: *www.kwakoe.nl*.
- 41 Zoals verkiezingsdebatten of andere politiek getinte bijeenkomsten waar Kwakoe Events namens Surinamers spreekt.

Literatuur

- Anderson, B. (1983) *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London/New York: Verso.
- Cohen, A. (1993) *Masquerade Politics: Explorations in the Structure of Urban Cultural Movements*. Oxford: Berg Publishers Limited.
- Baumann, G. (1999) *The Multicultural Riddle: Rethinking National, Ethnic, and Religious Identities*. New York/London: Routledge.
- Dragtstein, F. (2002) *De ondraaglijke stoutheid der wegloopers*. Utrecht: Universiteit van Utrecht/IBS.
- Da Matta, R. (1982) *Universo do futebol: esporte e sociedade brasileira*. Rio de Janeiro: Pinakotheke.
- Dew, E. (1978) *The Difficult Flowering of Surinam: Ethnicity and Politics in a Plural Society*. Den Haag: Martinus Nijhoff.
- Guss, D.M. (2000) *The Festive State: Race, Ethnicity, and Nationalism as Cultural Performance*. Berkeley/Los Angeles/London: University of California Press.
- Jansen Van Galen, J. (2001) *De kapotte plantage: een Hollander in Suriname*. Tweede druk. Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij Contact.
- Niekerk, M. van (2000) *De krekel en de mier, fabels en feiten over maatschappelijke stijging van Creoolse en Hindoeestaanse Surinamers in Nederland*. Amsterdam: Uitgeverij Het Spinhuis.
- Reubsæet, T.J.M. (1982) *Surinaamse migranten in Nederland: Deel 1. Het beleid van de rijksoverheid van 1965-1979: uitgangspunten, doelstellingen en middelen*. Nijmegen: Instituut voor toegepaste sociologie, in opdracht van het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk.
- Reubsæet, T.J.M. en J.A. Kropman (1982) *Surinaamse migranten in Nederland: Het vestigings- en spreidingsbeleid*. Nijmegen: Instituut voor toegepaste sociologie, in opdracht van het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk.
- Reubsæet, T.J.M. en R.W.M. Geerts (1983) *Surinaamse migranten in Nederland: Deel 5. Het beleid in enkele Nederlandse steden*. Nijmegen: Instituut voor toegepaste sociologie, in opdracht van het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk.
- Reus, H. (2005) *It's Kwakoe Time! De geschiedenis van een Surinaams festival in Nederland*. Amsterdam: KIT Publishers.
- Sunier, T. et al. (2000) *Emancipatie en subcultuur: sociale bewegingen in België en Nederland*. Amsterdam: Instituut voor Publiek en Politiek.

- Tan, H. (2000) *Het Surinaamse legioen: Surinaamse voetballers in de eredivisie 1954-2000*.
Schoorl: Uitgeverij Conserve.
- Verhagen, E. (1987) *Van Bijlmermeerpolder tot Amsterdam Zuidoost*. Den Haag: Sdu.